

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԲՆԱԿԱՏԵՂԻՆԵՐԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆՑՄԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Արև Հարությունի Սամուելյան

Ճարտարապետության և շինարարության Հայաստանի ազգային համալսարան, ք. Երևան, ՀՀ
arevsam@gmail.com

Քննարկվում են պատմական բնակավայրերի թանգարանացման հետ կապված մի շարք խնդիրներ: Մեկնաբանվում են նաև պատմամշակութային ժառանգության այսպես կոչված «կոլեկցիոն» և «անսամբլային» թանգարաններ, ինչպես նաև «թանգարան հուշարձաններ», «թանգարաններ բաց երկնքի տակ» և «էկոթանգարաններ» եզրույթները, դրանց կիրառման հնարավորությունները Հայաստանի Հանրապետությունում: Վերլուծությունների արդյունքում կատարվել է թանգարանացվող մշակութային ժառանգության օբյեկտների դասակարգում: Հիմնավորվում է պատմական բնակավայրերի ընդգրկմամբ զբոսաշրջային նոր ուղիների մշակումը:

Առանցքային բառեր. պատմական բնակատեղի, թանգարանացում, ճարտարապետարածական կազմակերպում, մշակութային ժառանգություն

Ներածություն

Յուրաքանչյուր հասարակության մշակութային ժառանգության ուսումնասիրման, պահպանության, հանրահռչակման, օգտագործման խնդիրները անհնար է լուծել առանց պատմական վայրերի ճիշտ արժևորման: Տարեցտարի այս խնդիրներն ընդունում են նոր որակներ, հանդես գալիս նոր չափանիշներով, նոր պահանջներ դնում թե՛ հասարակության և թե՛ պետության առջև: Թվարկած խնդիրների միացյալ համապատկերում շահում է այն երկիրը և այն հասարակությունը, որն իրականացնում է պատմամշակութային ժառանգության ուսումնասիրման և արդիականացման համապարփակ ու հայեցակարգային ծրագրեր և ունի դրանց արդյունքների համակողմանի ներկայացմանն ու հանրահռչակմանը նպաստող ծառայությունների զարգացած ցանց:

Մեթոդներ

Հիմնական դրույթների համար մեթոդաբանական հիմք են ծառայել մշակութային լանդշաֆտի, մշակութային ժառանգության ժամանակակից հայեցակարգերն ու տեսական մշակումները, ուսումնասիրվել է հայրենի և միջազգային փորձը, «Նոր թանգարանագիտության», «Քննական թանգարանագիտության» տեսական և մեթոդաբանական պահանջներն ու հնավայրերի թանգարանացման ճարտարապետատարածական ժամանակակից առանձնահատկությունները [1-8]:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը հիմնվում է համալիր համակարգված մոտեցման վրա, ինչը ներառում է գիտական գրականության, արդի հայրենի և արտասահմանյան փորձի

ուսումնասիրություն, մասնակցություն և ծանոթություն գիտական հնագիտական արշավախմբերի աշխատանքներին նաև ամրակայման, թանգարանացման, ճարտարապետական, քաղաքաշինական նախագծերի, առաջարկների, գիտական և կիրառական հիմնավոր առաջարկությունների և վերջիններիս համար իրականացման հնարավորությունների առաջադրում, հնագիտական վայրերի նպատակային օգտագործման եղանակների մշակում:

Խնդրի դրվածք

Մշակութային ժառանգության արդիականացումն ինքնին բազմաբնույթ գործունեության մի ոլորտ է, որը միտված է ապահովելու մշակութային (նաև բնության) ժառանգության «ներմուծումը» ժամանակակից մշակույթ՝ իր բաղադրամասերի, առանձին օբյեկտների սոցիալ-մշակութային դերի ու մեկնաբանության ակտիվացման ճանապարհով: Այսինքն, ժառանգության արդիականացումն հնարավոր է այն դեպքում, եթե դիտարկվում է որպես ժամանակակից սոցիալ-մշակութային գործընթացներին ինտեգրված սոցիալական, մշակութային և գիտական արժեք: Վերջին տարիներին միջազգային պրակտիկայում պատմամշակութային ժառանգության պահպանման հայեցակարգերում գերիշխող են դառնում առանձին հուշարձանների «կետային» ուսումնասիրությունից դեպի մշակութային լանդշաֆտների, կենսամիջավայրերի համալիր պահպանության միտումները: Մինևույն ժամանակ ավելի են շեշտադրվում հուշարձանների պատմամշակութային և տնտեսական գրավչությունը: Սա իր հերթին պահանջում է՝

ա) մշակութային ժառանգության ինտեգրացում սոցիալական և տնտեսական բաժինների հետ,

բ) մշակութային ժառանգության պահպանության խնդիրներում հանրության, հատկապես տվյալ տարածքի բնակչության ակտիվ ներգրավվածություն:

Պատմամշակութային ժառանգության անշարժ օբյեկտների պարագայում նման ինտեգրումը (արդիականացումը) հնարավոր է այն դեպքում, եթե այդ օբյեկտները կամ դրանց զբաղեցրած տարածքները թանգարանացվում են:

Վերջին տասնամյակում Հայաստանի Հանրապետությունում զգալի քայլեր են կատարվում մշակույթի և հատկապես մշակութային ժառանգության՝ որպես կայուն զարգացման միջոցի գնահատման և արժևորման ուղղությամբ: Մասնավորապես, ուսումնասիրվում է նրա դերն ազգային ինքնության, քաղաքացիական հասարակության և երկրում սոցիալական կապիտալի ձևավորման, մշակութային բազմազանության պահպանության գործում: Պետական մշակութային քաղաքականությունն իրականացվում է մշակութային միջավայրի, ժառանգված տարածքի բնության, պատմամշակութային արժեքների պահպանման համընդհանուր ընդունելություն ստացած սկզբունքներին համապատասխան: Մինևույն ժամանակ նշված գերակայությունների շեշտադրումներով հանդերձ մեր իրականության մեջ դեռևս չունենք մշակութային ժառանգության արդիականացման տարբեր տեսանկյուններին նվիրված

ակադեմիական ուսումնասիրություններ, որոնց հիմքում ընկած լինեին մշակութային լանդշաֆտների թանգարանացման որոշակի առաջարկներ, մշակումներ, ճարտարապետատարածական կազմակերպման խնդիրներ: Մեր իրականության մեջ օրապահանջ և լուծման կարոտ հիմնախնդիրներ ունենք հին և միջնադարյան բնակավայրերի թանգարանացման հարցերում: Այսօր պատմամշակութային ժառանգությունը «թանգարանացված է» այսպես կոչված «կոլեկցիոն» և «անսամբլային» թանգարաններում: Թանգարանագիտական գրականության մեջ «կոլեկցիոն» թանգարան ասելով հասկացվում է շարժական նյութական առարկաների հավաքածուների հիման վրա գործող թանգարանը: Ներկայումս մշակութային լանդշաֆտները դիտարկվում են որպես մշակութային ժառանգության տարածքային համակարգերի ձևավորման հիմնականիսք՝ բաղկացած հատուկ պահպանվող տարածքներից, պատմական քաղաքներից, պատմամշակութային արգելոց թանգարաններից և, հատկապես, մշակութային և բնության ժառանգության բաղկացուցիչների համադրությամբ ստեղծված տարածքային ու ազգային պարկերից [9]:

Վերլուծություն

Անցյալ դարի 80-90-ական թվականներից միջազգային պրակտիկայում արմատավորվեց և ներկայումս առավել մեծ ուշադրություն է հատկացվում պատմամշակութային միջավայրի թանգարանացմանը, այսպես կոչված «միջավայրային» թանգարանների ստեղծմանը: «Պատմամշակութային միջավայր» եզրն այսօր սահմանվում է որպես *մարդուն շրջապատող տեղայնացված տարածքով առարկայական-տարածական իրողություն, որն իր մեջ ներառում է մշակութային և բնության ժառանգության օբյեկտներ: Պատմամշակութային միջավայրի (որպես արդիական մշակույթի իրողության) շրջանակներում ձևավորվում են առանձնահատուկ նյութական և հոգևոր պայմաններ անհատի զարգացման համար: Պատմամշակութային միջավայրի միջավայրաստեղծ գործոններ են պատմական բնակավայրերը և դրանց մասերը, պատմամշակութային լանդշաֆտները և ժառանգության առանձին արժեքավոր օբյեկտները:*

Տարեցտարի «միջավայրային» թանգարանների տեսակարար կշիռը մեծանում է: Ինչպես ցույց է տալիս միջազգային փորձը, մշակութային տուրիզմի զարգացման գործում դրանք առանցքային դերակատարում են ստացել [10]:

Այս պայմաններում բնակավայրերի, մասնավորապես, քաղաքատեղիների պահպանության և թանգարանացման խնդիրներին վերաբերվող ուսումնասիրությունները խիստ արդիական են, քանի որ «բաց երկնքի տակ թանգարանների» միջոցով պատմամշակութային ժառանգության արդիականացման ներունակությունն առավելապես կախված է դրանց տիպերից: Այս տեսակետից թանգարանացվող մշակութային ժառանգության օբյեկտները կարելի է դասակարգել հետևյալ խմբերում՝

1. ճարտարապետության և քաղաքաշինության,
2. հնագիտական,
3. գիտության և տեխնիկայի,

4. լանդշաֆտներ,

5. միջավայր:

Բացի այս, հարկ է նկատի ունենալ, որ «անսամբլային» կամ «միջավայրային» թանգարանները կարող են կյանքի կոչվել որպես «թանգարան հուշարձաններ», «թանգարաններ բաց երկնքի տակ» կամ որպես «էկոթանգարաններ»:

Սա թույլ է տալիս ասելու, որ հնագիտական հուշարձանների, հատկապես քաղաքատեղիների հենքի վրա «միջավայրային» թանգարանների ստեղծմանը միտված տեսական և մեթոդաբանական մշակումները, պրակտիկ առաջարկները սկզբունքային նշանակություն ունեն և օրապահանջ հիմնախնդիր են: Մասնավորապես, հնագիտական օբյեկտների թանգարանացման ժամանակակից մոտեցումներում դրանք դիտարկվելով որպես մշակութային լանդշաֆտի բաղադրատարր, առաջին հերթին ենթակա են արժևորման, որպես բնական միջավայրի հետ անցյալի հասարակությունների ստեղծագործական փոխազդեցության և փոխհարաբերության արդյունք: Թանգարանացման մեթոդաբանական մշակումներին ներկայացվող հաջորդ կարևոր նախապայմանն այն է, որ այն հարկ է դիտարկել որպես հնագիտական ժառանգության բացահայտման, ուսումնասիրության, վերականգնման և հանրահռչակման միջոցառումների ամբողջական (միասնական) համակարգ: Սա էլ իր հերթին պահանջում է հաշվի առնել ընտրված շրջանի՝ ոլորտին առնչվող ռեսուրսը՝ թանգարանացման ենթակա օբյեկտների և պատմահնագիտական տարածքների հագեցվածության աստիճանը:

Վերջին տարիներին կատարված ուսումնասիրությունները հնարավորություն են տալիս գիտության ժամանակակից պահանջներին համապատասխան՝ վերականգնել և ուսումնասիրել հնագույն և հին Հայաստանի բնակեցման համակարգի, բնաշխարհի յուրացման և տարածքի կազմակերպման կառուցվածքի առանձնահատկությունները:

Հայաստանի Հանրապետության հնագիտական հուշարձանների զգալի մասն այսօր վտանգված է բնածին գործոնների քայքայիչ ազդեցության, տարածքի խիտ բնակեցման, տնտեսական գործունեության, հողօգտագործման և բազմաթիվ այլ գործոնների հետևանքով: Մշակութային քաղաքականության կարևորագույն խնդիրներից է տնտեսական կամ այլ բնույթի գործունեության հետևանքով վտանգված կամ անխուսափելի կործանման ենթակա հուշարձանների դաշտային հետազոտությունների իրականացումը:

Հայաստանն այսօր հեռանկարային զարգացման գերակայությունների մեջ առանձնահատուկ տեղ է հատկացնում զբոսաշրջությանը՝ հատկապես նկատի ունենալով երկրում պատմամշակութային հարուստ ժառանգության առկայությունը: Համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ շարունակական պեղվող հուշարձաններն անհամեմատ ավելի գրավիչ օբյեկտներ են, և պեղման ընթացքում հուշարձան այցելելու հնարավորությունը բազմապատկում է զբոսաշրջիկների թիվը: Անհրաժեշտություն է առաջացել հանրապետությունում զբոսաշրջային հատուկ երթուղու մշակումը, այդ երթուղիում հայոց հին մայրաքաղաքների և դրանց տարածքում գտնվող հնագիտական հուշարձանների ընդգրկումը, Հայաստանի զբոսաշրջային

ակտիվ սեզոնի երկարաձգումը, զբոսաշրջային այցելությունների դինամիկ աճը, ներքին զբոսաշրջության զարգացումը, ինչպես նաև մի շարք սոցիալ-տնտեսական խնդիրների լուծումը և բնակչության որոշակի հատվածի զբաղվածության ապահովումը:

Եզրակացություն

Ներկա աշխարհաքաղաքական և սոցիալ-տնտեսական միջավայրը նոր մարտահրավերներ է ներկայացնում մշակութային ժառանգության բնագավառի կայուն և բնականոն զարգացման համար: Համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի մերօրյա միջավայրում արդիական խնդիրներից է մշակույթը՝ որպես տնտեսական ռեսուրսի դիտարկման բացակայությունը կամ նվազ մակարդակը, համաշխարհային մշակութային ժառանգության բազմազան և հարուստ շտեմարանում հայկական մշակույթի սակավ ներկայացվածությունը, ինչի արդյունքում պատշաճ չի ուրվագծվում հայկական մշակույթի տեսանելի զարգացման հեռանկարը: Անհրաժեշտ է պատմագրական, հնագիտական, տեղագրական և այլ ուսումնասիրությունների տվյալների հենքի վրա վերակազմել պատմական հայոց մայրաքաղաք-քաղաքատեղիների քաղաքաշինական կառուցվածքները՝ ըստ պատմական հիմնական փուլերի, պատկերել դրանց շարունակական զարգացման դինամիկան և փոխկապակցվածությունը: Պետք է միասնական հայեցակարգային մոտեցում ցուցաբերվի շուրջ հազար հինգ հարյուր տարվա շարունակական զարգացում ունեցող քաղաքատեղիների նկատմամբ:

ЗАДАЧИ ОРГАНИЗАЦИИ МУЗЕЕФИКАЦИИ ИСТОРИЧЕСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ

Арев Арутюновна Самуэлян

Национальный университет архитектуры и строительства Армении, г.Ереван, РА
arevsam@gmail.com

Обсуждается ряд проблем, связанных с музеефикацией исторических поселений. Комментируются также такие понятия историко-культурного наследия, как «коллекционные» и «ансамблевые» музеи, а также «музеи-памятники», «музеи под открытым небом» и «экомузеи», а также возможности их внедрения в Республике Армения. В результате анализа проведена классификация объектов культурного наследия, подлежащих музеефикации. Обосновывается развитие новых маршрутов туристических направлений с последующим включением в них исторических поселений.

Ключевые слова. историческое поселение, музеефикация, архитектурно-пространственная организация, культурное наследие

ISSUES OF TRANSFORMATION OF HISTORICAL RESIDENCES INTO MUSEUMS

Arev Samuelyan

National University of Architecture and Construction of Armenia, Yerevan, RA

arevsam@gmail.com

A number of issues regarding the transformation of several residences into museums are discussed. So called “collectible” and “ensemble” museums of historical and cultural heritage, terms of “museum monuments”, «Open air museums”, “ecomuseum” and possibilities of their use in the Republic of Armenia are also discussed in the article. In consequences of the research, the objects of historical and cultural heritage, which will be transformed into museums, were classified. The author substantiates the creation of new tourist routes by involving historical settlements.

Keywords: *historical settlement, museefication, architectural spatial organization, cultural heritage*

Գրականություն

1. Archaeology for interpreters: a guide to knowledge of the resource (National Park Service, Archaeology and Ethnography Program, United States). - Available at: <http://www.nps.gov/archeology/IforA/tools4.htm>
2. **Howard P.** The Eco-museum: innovation that risks the future // International Journal of Heritage Studies. – 2002. - Vol. 8:1. - P. 63–72.
3. **Paardekooper R.P.** The value of an Archeological Open Air Museum. – Leiden: Sidestone Press, 2012. - 331 p.
4. **Андреева И.В.** От tactica conclavium до новой музеологии // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. - 2015. – № 1 (41). – С. 179–185.
5. **Каллебаут Д., Сандерленд Дж.** Энам: новые технологии увековечивают прошлое // Museum. - 1998. - №198 (№4).
6. **Пруцын О.И.** Реставрация и реконструкция архитектурного наследия. Теоретические и методические основы реставраций исторического и архитектурного наследия. - М.: Академия реставраций, 1997.
7. Уникальные территории в культурном и природном наследии регионов : Сб. науч. тр. / РНИИ культурного и природного наследия. - М., 1994. — 215 с.
8. Диссертации по гуманитарным наукам - <http://cheloveknauka.com/kulturnoe-nasledie-kak-resurs-ustoychivogo-razvitiya#ixzz5UkNvavWM>
9. **Харрис Дж.** Наша печаль, наше хрупкое мужество: музеефикация и новая музеология // Вопросы музеологии. - 2011. - N 1. - С. 31-41.
10. **Мазуров Ю.Л.** Уникальные территории: концептуальный подход к выявлению, охране и использованию // Уникальные территории в культурном и природном наследии регионов. - М., 1994. - С. 31-40.
11. **Каулен М.Е.** Музей и наследие // Музей. – 2009. – №5. - С.15.

References

1. Archaeology for interpreters: a guide to knowledge of the resource (National Park Service, Archaeology and Ethnography Program, United States). Available at: <http://www.nps.gov/archeology/IforA/tools4.htm>
2. Howard, P. (2002), "The Eco-museum: innovation that risks the future" *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 8:1, pp. 63–72.
3. Paardekooper, R.P. (2012), *The value of an Archeological Open Air Museum*. Leiden, Sidestone Press, 331 p.
4. Andreeva, I. V. (2015), "Ot tactica conclavium do novoy muzeologii" [From tactica conclavium to the new museologie] *Chelyabinsk*, no. 1 (41), pp.179–185. (in Russian)
5. Kalebaut, D., Sanderlend, J. (1998), "Enam: novie tekhnologii uvekovechivayut proshloe" [Enam: new tecnologie are perpetuating the past] *Museum*, no.198 (no.4) (in Russian)
6. Prucyn, O.I. (1997), *Restavracia i rekonstrukcia arkhitekturnogo naslediya. Teoreticheskie i metodicheskie osnovy restavracii istoricheskogo i arkhitekturnogo naslediya* [Restoration and reconstruction of architectural heritage. Theoretical and methodological grounds of restoration of historical and architectural heritage] Moscow, restoration Academy (in Russian)
7. *Unikalnie teritorii v kulturnom i prirodnom nasledii regionov* (1994), [The unic sites in cultural and natural heritage of regions]. Moscow, 215 p. (in Russian)
8. Harris, G. (2011), *Nasha pechal, nashe khrupkoe muzhestvo* [Our sadness, our fragile courage] *Issues of museologie*, no.1, pp.31-41. (in Russian)
9. Mazurov, Yu. L. (1994), *Unikalnie teritorii: conceptualniy podkhod k viyavleniyu, okhrane i ispolzovaniyu* [Unique sytes: a conceptual approach to the identification, protection and usege] Moscow, pp.31-40. (in Russian)
10. Kaulen, M.E. (2009), "Muzey I nasledie" [Museum and heritage], *Museum*, no.5, pp.15. (in Russian)

Մամուկյան Արև Հարությունի (ՀՀ, ք.Երևան) - ՃՀՀԱՀ, ՃՏՊՃԺՎՎԳՄ և Պ ամբիոն, ասիստենտ, (+374) 91432271, arevsam@gmail.com

Самуэлян Арес Арутюновна (РА, г.Ереван) - НУАКА, кафедра ТАРРНАННННН, ассистент, (+374) 91432271, arevsam@gmail.com

Samuelyan Arev (RA, Yerevan) - NUACA, assistant of TARRHAHFAH chair, 091432271, arevsam@gmail.com

Ներկայացվել է՝ 02.07.2018թ.

Ընդունվել է տպագրության՝ 06.07.2018թ.